

O SADRŽAJU I JEZIČNO-STILSKIM OSOBITOSTIMA U SKALIĆEVOJ RASPRAVI »DE MAGIA NATURALI«

IVAN KAPEC

(Zagreb)

UDK 133.4 Skalić
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 17. VII. 2000.

Uvod

Neobičan i uzbudljiv život hrvatskog polihistora Pavla Skalića bio je više predmetom istraživanja negoli njegova djela. U hrvatskoj historiografiji ističe se monografija o Skaliću koju je napisao Ivan Kukuljević-Sakcinski.¹ Na njegov rad oslanja se i veoma iscrpna monografija o Skaliću Grete Krabbel². Alojz Jembrih je u svoja dva članka obradio Skalićev udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Dalmate te se osvrnuo na pitanje Skalićeva rodoslovlja, koje je i ponajviše privlačilo pažnju istraživača.³ Iz horizonta filozofijsko-povijesnih istraživanja, djela Pavla Skalića izazivala su posljednjih godina znatno veći interes. Interpretaciju nekih tekstova s filozofskog diskursa dali su M. Girardi-Karšulin, Erna Banić-Pajnić i Ljerka Schiffler.⁴ No, Skalićeva djela nisu bila područje naročitog interesa klasičnih filologa. S latinskog na hrvatski preveden je samo jedan izvadak iz rasprave »*Eulogus seu de anima separata eiusque passione*«⁵. Stoga će ovaj rad pokušati barem načeti neke osobitosti Skalićeva zamršenog jezika i stila.

¹ Kukuljević-Sakcinski, Ivan, *Pavao Skalić*. Zagreb 1875.

² Krabbel, Gerta, *Paul Skalic. Ein Lebensbild aus dem 16. Jahrhundert*, Münster 1915.

³ Jembrih, Alojz, *Tragom Pavla Skalića*. »Gordogan«, br. 29–30 (1990).

⁴ Girardi Karšulin, M., *Pavao Skalić. Filozofija između sinkretizma i paradoksa*, »Prilozi za istraživanje hrv. filozofske baštine«, br. 39–40 (1994); *Pavao Skalić. Čovjek na razmeđu znanosti*, »Prilozi za...« br. 37–38 (1993), str. 31–51; *Skalićeva kontemplativna dijalektika*, »Prilozi za...« 47–48 (1998), str. 59–77; Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Zagreb 1989; Schiffler, Ljerka, *Ideja enciklopedizma i filozofsko mišljenje*, Zagreb 1989.; Banić-Pajnić, Erna, *Pavao Skalić i tradicija »aeternae sapientiae«*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, br. 17–18 (1983), str. 111–122.

⁵ Prevela Ina Rogošić-Blagojević u Banić-Pajnić, E., *Magnum miraculum – homo*, Zagreb 1995, str. 489–522.

Renesansne rasprave o magiji

Skalićeva rasprava *De magia* nije tek jedan od rijetkih pokušaja da se rasvijetli pitanje što je to magija i kakvih sve vrsta magija postoji. Krajem 15. i tokom 16. stoljeća postojao je vrlo živahan interes za pitanja o magiji. Pokušat ću u ovom poglavlju ukratko navesti samo nekoliko najznačajnijih autora renesanse koji su dotaknuli pitanje o ulozi i značaju prirodne magije.

Skalićev veliki uzor i poznati renesansni mislilac Pico della Mirandola (1463–1494), u svojih 900 teza (*Conclusiones*), koje je 1486. godine namjerao braniti u Rimu, posvetio je jedno poglavlje pitanjima vezanim uz magiju. Poglavlje je naslovljeno kao *Conclusiones Magicae numero XXXVI. secundum opinionem propriam*.⁶ No, komisija koju je uspostavio papa Inocent VIII. osudila je trinaest teza zbog hereze. Iz tog dijela spisa, koji se bavi magijom, kao heretična označena je 9. teza, naime ona koja tvrdi: *Nulla est scientia, quae nos magis certificet de divinitate Christi, quam magia et cabala*. (*Conclusiones*, str. 105)⁷ Nadalje, za Pica je ona magija kojom se služe suvremenici i koju crkva prezire slaba, bez ikakvog temelja i istine, jer ovisi o neprijateljima prve istine. Suprotno tome, *magia naturalis* dopuštena je jer je *pars practica scientiae naturalis* i to *nobilissima pars scientiae naturalis*. (*Ibid.*, str. 104). Za magiju Pico aforistički još kaže da se ona bavi vjenčavanjem svijeta *Magicam operari non est aliud quam maritare mundum*. (*Ibid.*, str. 105)⁸ U drugom svom djelu *Apologiji*, tiskanoj 1487. g., branići onih osuđenih trinaest teza, Pico della Mirandola određuje magiju opet kao dio prirodne znanosti: *illa pars scientiae naturalis, quam ego nunc voco magiam naturalem* (*Apologia*, str. 168). U istom djelu, obrazlažući svoju tezu o magiji i kabali iz prijašnjeg dijela »*Conclusiones*« – koja glasi: *Nulla est scientia, quae nos magis certificet: de divinitate Christi, quam magia et cabala* – Pico ističe kako nas magija najviše od svih znanosti koje nisu znanosti objave (*revelatae scientiae*), dakle ljudskog su porijekla, uvjerava o božanskosti Krista, jer joj je prvi zadatak istražiti ono što ne može nastati u prirodnom svojstvu, nego samo u božanskom. (*Ad hoc enim, ut miracula Christi nobis suam testentur divinitatem, oportet cognoscere primo, quod non potuerunt fieri in virtute naturali, sed solum in virtute Dei.*) (*Ibid.* str. 167) Premda nas niti jedna znanost, nastala od ljudi, ne može uvjeriti o božanstvenosti Krista, kako Pico napominje, jer uvjerenje o tome kakva su i koja su Kristova čuda imamo samo preko svetih spisa, ipak nam od svih znanosti ljudskog porijekla magija i kabala mogu najviše pomoći

⁶ Pico della Mirandola, *Opera omnia*, con premessa di Eugenio Garin, T.I, Torino, 1971 = Reprint izdanja Basileae, 1572, *Conclusiones*, str. 104.

⁷ Ne postoji ni jedna znanost koja nas više uvjerava o božanstvenosti Krista od magije i kabale.

⁸ Magijsko djelovanje nije ništa drugo nego vjenčavanje svijeta.

da razumijemo nadprirodna Kristova čuda. *licet enim nulla sit scientia humanitus inventa, quae nos certificare possit de divinitate Christi, quia certificationem de divinitate eius ... non habemus nisi ex modo faciendi miracula, quae fecit, quae miracula et esse facta ab eo, et esse taliter facta, non nisi ex testimonio scripturae scimus. Tamen si quid ad hoc nos possunt adiuuvare scientiae humanae, sicut adiuvant cognitione multarum veritatum supernaturalium, nulla est, quae magis nos possit adiuuvare, quam Magia et Cabala quas diximus. (ibid. 167.)*⁹

Značajni prevodilac platički i neoplatički literature Marsilio Ficino (1433–1499) govori o svojstvima maga u svom djelu *De vita triplici libri tres*, Basel. 1532. Po Ficinu, mag je *philosophus naturalium rerum astrorumque peritus quem proprie magum appellare solemus*,¹⁰ a prirodni magi su oni *qui naturales materias opportune causis subiiciunt naturalibus mira quaedam ratione formandas*¹¹. (*De via triplici*, str. 233)¹²

Frane Petrić upozorava na distinkciju između srodnih umijeća magije, goetije, i farmacije u svom djelu *Zoroaster et eius 320 oracula chaldeica*, (Ferrara 1591).¹³ Magija je *Dei veneratio et coelorum atque naturae virium cognitio*.¹⁴ Prvi je dio magije *theologia et religio*, drugi dio je prirodna znanost: *alia magiae pars est cognitio coelestium motuum atque virium exacta. Per quam et influxus coelorum in haec inferiora percipiuntur, et ad humanae usum vitae, in seminationibus, plantationibus et in universum in omni agri colendo ratione fructus capiuntur*.¹⁵ Treći dio magije po Petriću je medicina.

Nikola Vitov Gučetić u svojoj raspravi *De daemonibus* razlikuje demoniku i prirodnu magiju. Za prirodnu magiju kaže *haec magia non prohibetur*,

⁹ Naime, premda ne postoji znanost koju je čovjek pronašao, koja nas može uvjeriti o božanstvenosti Krista, jer uvjerenje o njegovoj božanstvenosti ... nemamo osim putem stvaranja čuda, koja je Krist činio, a koja su to bila čuda i da ih je on tako činio, znamo samo iz svjedočanstva Pisma; ipak ako nam što u vezi s tim mogu pomoći ljudske znanosti, kao što pomažu spoznajom mnogih natprirodnih istina, ne postoji niti jedna znanost koja nam više može pomoći od magije i kabale, koje smo spomenuli.

¹⁰ Filozof prirodnih stvari i vješt u poznavanju zvijezda kojeg prikladno običavamo nazivati magom.

¹¹ Svi citati prema Banić-Pajnić, E., *Prilog istraživanju renesansnog mišljenja – »Magia naturalis« kao »Sapientia« i »Scientia naturalis«*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine« br. 15–16 (1982), str. 161–168.

¹² Koji prikladno podlažu prirodnim uzrocima prirodne materije, koje onda po zakonu oblikuju neka čuda.

¹³ Objavljeno kao dodatak djelu *Nova de universis philosophia*.

¹⁴ Poštivanje Boga i spoznaja nebeskih i prirodnih sila.

¹⁵ Drugi dio magije točna je spoznaja nebeskih kretanja i sila; putem nje zamjećuju se nebeski utjecaji na ovaj niži svijet i beru plodovi za potrebu ljudskog života, sijanjem, sadenjem i uopće svakim načinom obrađivanja zemlje.

*quia naturae limites non excedit.*¹⁶ Vrlo opširno o magiji piše i Juraj Dubrovčanin u svom djelu *Epistolae mathematicae seu de divinatione* u kojem se (str. 371–431) nalazi poglavlje pod naslovom *De magia*. Juraj Dubrovčanin magiju dijeli na *naturalis* i *artificiosa* i za magiju *naturalis* kaže: *Magia naturalis, platoniorum sententia, nihil est aliud, quam exactior quaedam arcanorum naturae cognitio.*¹⁷ Kao i Petrić, i Juraj Dubrovčanin liječničko umijeće označava kao dio magije: *Medica ars...pars est naturalis magiae.*¹⁸

Giovanni della Porta u svojoj raspravi o magiji *Magia naturalis*, koje je steklo veliku popularnost i do sedamnaestog stoljeća tiskano u više od dvadeset izdanja te prevedeno na najvažnije europske jezike, u prvom poglavlju pod naslovom *Quid est magia naturalis*, dijeli magiju na dvije vrste. Za jednu kaže da je *infamem alteram, ac immundorum spirituum incantationibus concinnatam et nephariae curiositatis esse affirmatam, quam Graeci goetian vel Theurgian vocant,*¹⁹ a za drugu, koju konstituirao kao sustav prirodne znanosti: *Naturalem alteram, quisque veneratur, et colit, ut nil altius, nilque bonarum literarum candidatis plausibilius: nec alius esse putent, quam naturalis Philosophiae consummationem, summamque scientiam.*^{20,21}

U gotovo svim ovim raspravama o magiji provlači se neprestano distinkcija između, s jedne strane, vulgarne i demonske magije, koju crkva s pravom treba zabraniti, i s druge strane, prirodne magije, koja nije ništa drugo nego dio prirodne znanosti koja proučava skrivene veze među bićima. No, i ova prirodna, tzv. bijela magija, imala je svoje protivnike, najviše iz redova katoličkih apologeta.

U svojoj opsežnoj povijesti magije i eksperimentalnih znanosti L. Thorndike posvetio je dva poglavlja renesansnim raspravama o magiji.²² U prvom od ova dva poglavlja uspoređuje dva stajališta o vrednovanju magije. Jedno stajalište prikazuje iz rasprava koje su se vodile na pariškom sveučilištu 1482. u kojima je kandidat »Vesperinatus« tvrdio da studij magije pomaže za spaša-

¹⁶ Ova magija nije zabranjena jer ne prelazi prirodne granice; rukopis, usp. monografiju Ljerke Schiffler-Premec, *Nikola Gučetić*, Zagreb 1977.

¹⁷ Prirodna magija nije ništa drugo nego neka preciznija spoznaja prirodnih tajni.

¹⁸ Liječničko umijeće dio je prirodne magije; citati prema Banić-Pajnić, E., op. cit.

¹⁹ Ozloglašena i spravljena čaranjima nečistih duhova te oblikovana bezbožnom znatiželjom, koju Grci zovu goetija ili teurgija.

²⁰ Giambattista della Porta, *Magiae Naturalis sive De miraculis rerum naturalium libri IIII*, Napulj, 1558. preuzeto iz web stranice <http://tsnet.com/pages/omard1/jjport.html>.

²¹ Neka ne smatraju da je prirodna magija, koju svatko poštuje i njeguje, kao da nema ničeg višeg i vrednijeg pohvale za kandidate dobre književnosti, nešto drugo nego krajnji rezultat prirodne filozofije i najviša znanost.

²² L. Thorndike, *History of magic and experimental science*, New York 1934, str. 485–511.

vanje ustrajnosti u vjeri.²³ Na što se nadovezuje i Picovo shvaćanje magije. S druge strane pojavljuju se protivnici magije, iz redova španjolskih svećenika koji osuđuju svaku magiju kao bavljenje s demonima i zlom. Ovdje Thorndike navodi raspravu saragoškog kanonika Bernarda Basina: *Tractatus exquisitissimus e magicis artibus et magorum maleficiis per sacre scientie parisiensem docotrem Magistrum bernardum Basin Canonicum Cesaraugustanensem in suis vesperis compilatus Anno a natali christiano Millesimo. ccc. lxxxii; Paris, Louis Martineau, 1483.* U toj raspravi Basin ističe kako ga je na pisanje rasprave potaknula izjava pariškog kandidata za *magisterij* koja kaže da je studij magije koristan za čvrsto vjerovanje²⁴. Basin prvo ističe razliku između onog što je heretično i onog što je grešno, npr. onaj koji zaziva demone u uvjerenju da je demon Bog, on je heretik. A onaj koji vjeruje da je demon prijatelj Boga, on je kao heretik, dok onaj koji raspoznaje da je dozivanje demona grešno, ali svejedno i dalje doziva demone, on nije heretik, nego jednostavno grešnik. Zatim Basin zaključuje kako se čudesne pojave magijske umjetnosti događaju zbog odvojenih inteligencija koje imaju udjela u tim pojavama, tj. zbog demona koji po Božjem dopuštenju imaju vlast nad tjelesnim stvarima. Zato sav zakon, i civilni i kanonski, zabranjuje vještinu magije koja uključuje pozivanje demona i ugovaranje s njima.²⁵

Drugi protivnik magije kojeg navodi Thorndike jest biskup iz Ussellusa na Sardiniji, Petrus Garsia ili Pedro Garcia. Kao član komisije koju je Inocent VIII. sastavio da bi ispitala Picove *Conclusiones*, poslao je 1489. papi Inocentu VIII svoju kritiku tog djela.²⁶ Garsia zauzima ekstremnu opoziciju magiji svake vrste. Po njegovom mišljenju sva je magija zla i davolska, pa je stoga razumno da je svaki zakonski i religijski sustav zabrani. Pozivajući se na djelo *De legibus* pariškog biskupa Williama de Auvergne poriče da je prirodna magija dio prirodne znanosti. TOME dodaje da Aristotel nije prepoznao svojstva takve znanosti u svojoj prirodnoj filozofiji.²⁷ Garsia optužuje prirodnu magiju jer je iskustvena pa se znanje po njoj odnosi na pojedinačne

²³ Ibid. str. 488.

²⁴ Edition of 1483. fol. (b.v.) verso: *Ex supradictis infero quod artes magice que invocationes demonum et pacta cum eis consulunt merita omni iure sunt prohibite quia male et perturbative omnis policie cuius oppositum tenuit preclare inelligentie vir magister et dominus novissime vesperiatius in simili actu dicens quod studium magicarum arcium valet ad salutem fidelium.*

²⁵ Thorndike, op.cit., str. 492.

²⁶ *Petri Garsie episcopi Usselen. ad sanctissimum patrem et dominum Innocetium papam VIII in determinationes magistrales contra Conclusiones apologetice Ioannis Pici Mirandulani Concordiae Comitum proenium.* Impressum Rome per Eucharium Silber alias Franck natione alemanum ab anno nostre salutis M. CCCC. lxxxix die vero XV mensis Octobris.

²⁷ Garsia, op. cit., fol. k, verso, » *Aristoteles philosophorum princeps et subtilis inquisitor veritatis sufficienter et complete tradidit et scripsit scientiam rerum naturalium secundum se et omnes eius partes inter quas non connumeratur scientia virtutum occultarum et mirificarum nature.*«

stvari i okolnosti, u kojoj su česte varke i greške.²⁸ U skladu s kršćanskom vjerom ime magije označava određene praznovjerne nauke koji su povezani s demonima, gdje mag lažno obećava učenje skrivenih stvari i stvaranje čuda.²⁹

De magia naturali – dio Satirae philosophicae

Rasprava *De magia naturali in lapide philosophorum* (O prirodnoj magiji s obzirom na filozofski kamen) nalazi se kao treća rasprava po redu u knjizi pod naslovom *Satyræ philosophicæ sive miscelaneorum Tomus Primus. Accesit Genealogia præcipuorum Europæ regum et Principum etc. a Gothis deducta per utrumque sexum authore Heilricho Zeellio Agrippinate. Regiomonti Borussorum in officina Joannis Daubmanni Illustris. Borussiae Principis Typographi. Anno 1563.* (Prvi svezak filozofijske satire ili različitih spisa. Pridodana je i genealogija znamenitih europskih kraljeva i prinčeva itd. izvedena od Gota preko i jednog i drugog spola, kojoj je autor Heilricho Zeellius Agrippinatus. /Tiskana/ u prijestolnici Prusije, u radionici glasovitog Joanna Daubmana, godine 1563). Knjiga je tiskana u formatu šesnaestine. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu označena je signaturom RII F-16°-40. U spomenutoj knjižnici nalaze se dva primjerka te knjige. Knjiga je sadržajno podijeljena na tri cjeline. Na prvu cjelinu odnosi se Skalićev predgovor poljskom kralju Sigismundu (koji je naslovljen *Serenissimo ac potentissimo principi et domino Sigismundo* etc.). Drugi, i očito glavni dio knjige obuhvaća deset rasprava iz područja filozofije i teologije. Naslovi tih poglavlja idu ovim redom: *Satyræ Philosophicæ, Acroamata in Apocalypsim, De magia naturali, De pulvere Tritemii, De 6. cap. Ioannis, De præsentia entium, Parephasis locorum scrip., De statu huius mundi Apologia prima, Apologiae appendix*. Treća cjelina knjige, kao što se vidi već iz naslova, jest *Genealogia Præcipuorum Principum* Heilricha Zeellia.

O sadržaju spisa De magia naturali

Na početku rasprave Skalić se u obraćanju Wilhelmu, nadbiskupu iz Rige, tuži kako neki tobože znanstvenici (scioli) napadaju magiju. Nadalje,

²⁸ Ibid., fol. k. ii, r-v, »Hoc etiam probatur ex alio quia magia naturalis est noticia experimentalis que circa singularia et singulares circumstantia versatur, in quibus ut in pluribus deceptiones et errores contingunt. Asserere autem talem noticiam experimentalivam esse scientia vel partem scientie naturalis est ridiculum unde tales magi experimentatores potius quam scientes appellantur. Preterea magia secundum sic opinantes est notitia practica scientia autem naturalis secundum se et omnes eius partes est notita mere speculativa.«

²⁹ Ibid., fol. k.iiii, verso, »Cuius superstitionem et fraudeulentiam sub falso nomine sapientie naturalis multi etate nostra probant, imitantur et defendunt.«

ističe kako je proučio neke knjige koje se time bave i tvrdi kako magija nije protivna religiji. Štoviše, one koji napadaju magiju naziva nepobožnima. Za dokaz svojih tvrdnji Skalić navodi primjere iz najstarijih vremena gdje već nalazimo mage, npr. Hjarh kod Bramana, Těspion kod Gimnosofista, Buda kod Babilonaca, Numa Pompilije kod Rimljana, Hermes kod Egipćana itd. Pa i onda kad se Isus rodio magi su se njemu došli pokloniti.

Skalić citira Platona i Cicerona kad spominju kako se kod Perzijanaca silno cijenila magija, jer se nitko nije mogao dočepati vlasti ako nije poznao magiju, i potom zaključuje kako se iz ovih dokaza vidi da nikakve čvrste spoznaje ne može biti bez prirodne magije.

Skalić objašnjava da je riječ magija perzijska i da označava isto ono što su Druidi kod Gala, proroci, Sinedrij (Sanhedrin), farizeji ili kabalisti kod Hebreja, gimnosofisti kod Indijaca i mudraci kod Rimljana. Piše da se tu ne radi o praznovjernoj magiji, koja si to ime pogrešno svojata. Takva lažna magija zapravo je savez sa zlim duhovima i s njihovim lažima i prijevarama, dok ova magija o kojoj je riječ proučava prirodne i nebeske sile, kao i simpatiju (*sympathia*)³⁰ među njima. Iznosi na vidjelo skrivene moći u prirodi i veže niži svijet (inferiora) s ukrasima višeg. Način na koji magija djeluje Skalić definira kao združivanje (*conductio*) onih stvari koje je priroda pripremila pridruživanjem aktivnog pasivnom. Iz toga proizlazi mogućnost da se neka djelovanja izvedu prije nego što je u prirodi određeno, pa onda prosti puk tako nešto doživljava kao čudo, a zapravo se radi o prirodnim fenomenima koji su nastali prije određenog vremena. Kako bi potkrijepio svoje tvrdnje, Skalić ističe da su se takvom magijom bavili i Albert (Veliki) i Roger Bacon. Za ilustraciju, Skalić napominje kako je Albert proizveo u ožujku ruže i zrelo grožđe. Radi li se ovdje o nekim posebnim uvjetima uzgajanja, ili čak o staklenicima, ostat će otvoreno pitanje.

Za Skalića, suvremeni kemičari nemaju načela koja odgovaraju pravim kemičarima jer niti se podudaraju u mišljenju sa samim sobom niti tvrde bilo što pouzdano. To je vidljivo kod istraživanja kamena filozofa. Taj kamen je stvar koju je stvorio Bog. Ona je predmet svih čudesa koja se događaju na zemlji i na nebu. Ta je stvar animalna, vegetalna i mineralna, nalazi se svugdje, ali je malo tko može spoznati i imenovati njezinim pravim imenom. Bez te stvari niti prirodna magija niti alkemija ne mogu postići svoju svrhu. Ako netko želi biti što bliže točnijem određenju tog filozofskog kamena, misli Skalić, mora poznavati prirodnu magiju. U njoj su se odlikovali Albert, Arnold de Villa Nova, Bacon, Zoroaster itd.

³⁰ *Sympathia* od gr. sun – sa, i paqein – čuvstvovati, trpjeti; označava međusobni sućutni sklad.

Kako bi jasno odvojio prirodnu magiju od demonske, Skalić tvrdi da ta vještina nije potpomognuta silom zlih demona, kako neki misle, nego čistim djelovanjem prirode. Skalić navodi i Picovo objašnjenje da čuda koja su nastala vještinom magije dolaze preko ujedinjenja i aktivacije onoga što je seminalno (seminaliter) i odvojeno u prirodi, a magija nije ništa drugo nego vjenčavanje svijeta.

Konačno, Skalić se osvrće i na zadaće onoga tko poznaje magiju. Poznavalac magije treba proučavati zvijezde i pridruživati ih na točna mjesta, proučavati vrijeme i materijale te iznijeti na vidjelo esenciju pojedinih zvijezda pod njihovim konstelacijama i potom istražiti *simpatiju* stvari. Nadalje, treba istraživati i mjeru, broj i težinu, od čega se sve sastoji jer važnost broja ističu i katolički učitelji Jeronim, Hilarije, Bazilije, Origen, Nazijan, Ambrozije, a Raban³¹ je napisao i čitavu knjigu o brojevima.

Pojedinačnim nabranjanjem raznih znanosti Skalić upozorava na to kako je prirodna magija povezana sa svakom pojedinom znanošću.

I na kraju Skalić se tuži svom adresatu kako mnogi koji si umišljaju da nešto znaju, kritiziraju druge, a sami su neznalice, prave se pobožni, a zapravo su veliki grešnici te radije sude nego opraštaju itd.

Neke karakteristike Skalićevog jezika u odnosu na klasični latinitet

1. Leksik i ortografija

Riječi koje se kod Skalića pojavljuju, a da odstupaju od norme klasičnog latiniteta³², uvelike su tehnički (filozofsko-teologijski) pojmovi. Npr. iz grčke riznice nalazimo riječ *cacodaimonus*, pa stručne nazive: *metaphysici*, *grammatici*, *chymistae*. Iz filozofske terminologije mnoge riječi su nastale iz samog latinskog, no one se još nisu pojavljivale u periodu klasičnog latiniteta³³. Npr. imenice *praeventio*, *confoederatio*, *activatio*, ili pridjevi *actualis*, *vegetalis*, *minimalis*, *gignitivus*, *receptivus*, *pullulativus*, *reperibilis*, ili npr. glagol *praedivnor* u deponentnom obliku itd. Svakako da se pojavljuju i brojne riječi iz judeo-kršćanskog nasljeđa, kao npr. *Haeresis* (hereza), *Psalmi*, *Sabath* (Sabat), *Halleluia* (Aleluja) i sl.

³¹ Rabanus Maurus – naziva se i HRABANUS MAGNENTIUS (780–856), nadbiskup i teolog.

³² Orijentacija u određivanju karakteristika neklasičnih elemenata u latinskom jeziku uglavnom je preuzeta iz Strecker, K., *Einführung in das Mittellatein*, Berlin 1929.

³³ Zastupljenost navedenih riječi kod antičkih autora istraživao sam na CD-ROM-u PH5.

S obzirom na ortografsku razinu zanimljivo je kako Skalić u istom spisu različito piše riječ s korijenom »chim«. Tako piše *Chymistae*, ali *Cacochimici* i *Alcumistis* pa opet *Alchymia*. (*De magia*, str. 136, 137)³⁴

2. Sintaksa

U Skalićevoj prozi na razini sintakse nema većih odstupanja od klasičnog latiniteta. Pored vidljivog oponašanja visokog stila, po uzoru na antičke autore, napose Cicerona, vidljivi su i neki odmaci na sintaktičkoj razini uobičajeni za srednjovjekovni latinski. Veznik *dum* javlja se u ulozi *cum historicum* kao što može ilustrirati ova perioda:

Dum enim insimulati eius criminis, paulo diligentiore me scrutatorem exhibuisssem: omnia penitius inscipiundo, pro tenuitate mea excussissem: neque quod non fuisset per omnia consentaneum imprimis religioni, deinde naturae cursui deprehendissem, tantum abest, ut in eius scientiae odium exarserim, quin multo magis in amorem et summam admirationem ultro concesserim ... (*De magia*, str. 134)³⁵

Nadalje, veznik *quo* upotrebljava se u finalnom značenju bez uobičajenog komparativa, pa je po značenju jednak finalnom *ut*. Npr.

... ea maxime imbuantur, quo ad mundanae Rei publicae imaginem, suam et ipsi rem publicam administrare, distribuereque condiscant. (*De magia*, str. 135)³⁶

Prijedlog *absque* dolazi u značenju prijedloga *sine*, kao što se vidi u sljedećem primjeru:

... absque iudicio, sine discrimine et ratione destituti ... (*De magia*, str. 133)³⁷

Prijedlog *ad* dolazi i u neuobičajenoj upotrebi kod sintagme *ad invicem*, gdje je vidljiva tendencija kasnog latiniteta da podvostručuje prijedloge.

Komparacija se katkad izvodi prilogom *magis*, npr. *magis formales*.

Premda Skalićev jezik, kao što smo vidjeli, sadrži neke elemente, i na leksičkoj i na sintaktičkoj razini, koji su preuzeti iz kasnog latiniteta, napose

³⁴ U Belostenčevu *Gazophylaciumu* preteže oblik *chi* alchimia, alchimista, alchimisticus, jedino kod riječi alchimia navedena je alternativa alchymia; A G. della Porta piše de chymicis, chymica (*De magia naturali*, III i IV. knj.)

³⁵ Kad sam se naime pokazao kao malo pažljiviji istraživač one izmišljene optužbe i pretresao sve, razmatrajući dublje poradi svoje površnosti, te nisam pronašao nešto što bi bilo protivno, prije svega, vjerskom osjećanju, a potom i prirodnom tijeku – ne samo da se nisam raspalio zbog mržnje prema toj znanosti nego sam štoviše zapao u ljubav i divljenje prema njoj.

³⁶ Najviše su podučavani u njoj (magiji) da sami nauče upravljati i rasporediti svoju državu prema slici svjetske države.

³⁷ ... ostavljeni bez suda, bez razlikovanja i razuma.

kršćanskih autora, ipak je jasno vidljivo da slijedi, u humanizmu i renesansi toliko raširen, ciceronski stil. To se vidi prije svega u dugim periodima kao i u tipično ciceronskoj dikciji. Ponovit ću za primjer sada cijeli period čiji sam dio ranije analizirao za neklasično korištenje veznika *dum*:

Dum enim insimulati eius criminis, paulo diligentiore me scrutatorem exhibuissem: omnia penitius inscipiundo, pro tenuitate mea excussissem: neque quod non fuisset per omnia consentaneum imprimis religioni, deinde naturae cursui deprehendnissem, tantum abest, ut in eius scientiae odium exarserim, quin multo magis in amorem et summam admirationem ultro concesserim: eosque qui ruinam tanti doni minitarentur, et eam naturae vim inferrent, non potuerim non lividos atque lubricos, ne dicam impios, pronunciare. (De magia, str. 134)³⁸

Kod Cicerona možemo pronaći npr.

Ego vero istos oti, concordiae, legum, iudiciorum, libertatis inimicos tantum abest ut ornem ut effici non possit quin eos tam oderim quam rem publicam diligo. (Cicero, Oratio Philipica, 11, 14)³⁹

Crudelis Castor, ne dicam sceleratum et impium, qui nepos avum in... (Cicero, Pro rege Diotario, Oratio 1)⁴⁰

Et certe, quod et ingeni quaedam forma elucebat et exercitatio perfecta verborum astricta comprehensione, summam hominum admirationem excitabat. (Cicero, Pro rege Diotario, Oratio 1)⁴¹

Skalićeve teze o magiji iz spisa De magia naturali u usporedbi s tezama o magiji iz njegovog spisa Occulta occultorum occulta seu mysticae philosophicae theses

Skalić je o magiji, osim u raspravi *De magia naturali in lapide Philosophorum*, pisao u još dva spisa. Točnije rečeno, radi se zapravo o jednom spisu koji je dva puta izdavan, i to drugi put neznatno izmijenjen. Godine 1559. u

³⁸ Kad sam se naime pokazao kao malo pažljiviji istraživač one izmišljene optužbe i pretresao sve, razmatrajući dublje poradi svoje površnosti, te nisam pronašao nešto što bi bilo protivno, prije svega, vjerskom osjećanju, a potom i prirodnom tijeku – ne samo da se nisam raspalio zbog mržnje prema toj znanosti nego sam štoviše zapao u ljubav i divljenje prema njoj. I one koji prijete uništenjem takvog dara i to nasilje nanose prirodi, ne mogu a da ih ne proglasim zavidnicima, da ne kažem, bezbožnicima.

³⁹ A ja ne samo da te neprijatelje mira, sloge, zakona i slobode ne slavim, nego čak nije moguće spriječiti da ih ne mrzim toliko koliko volim republiku.

⁴⁰ Okrutni Kastor, da ne kažem zločinac i bezbožnik, koji kao unuk djedova u ...

⁴¹ Zasigurno, to što se pokazao neki oblik talenta i savršena vještina riječi sažetog stila, potaknula je divljenje ljudi.

Baselu tiskana je Skalićeva prva knjiga pod naslovom *Encyclopaediae, seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum Epistemon*. U toj knjizi, poglavlje pod naslovom *Occulta occultorum occulta seu mysticae philosophicae theses* (str. 106–145), sadrži potpoglavlje pod naslovom *De mysteriis Persarum*, u kojem su, u formi kanona, raspravljena neka pitanja u vezi s prirodnim magijom. Isto to poglavlje, kao i ostala, neznatno izmijenjeno sadrži i drugo tzv. *katoličko* izdanje, pod naslovom *Miscellaneorum Tomus Secundus sive catholici Epistemonis contra quandam corruptam ac depravatam Encyclopaediam Libri XV, quibus universus orbis tam sacrarum quam profanarum disciplinarum, omnis omnium sectarum et Philosophiae Catholicae doctrina declaratur. Coloniae 1571.* (Drugi svezak miscelanea ili katoličkog Epistemona protiv one iskvarene i iskrivljene enciklopedije, u 15 knjiga, u kojima se objašnjava čitav krug kako svetih tako i svjetovnih nauka i sve učenje katoličke filozofije i svih sljedbi. U Kölnu 1571.)

Mi se ovdje nećemo upuštati u raspravu o razlikama između ova dva izdanja, kao ni u razloge Skalićevog vraćanja na rimsku vjeru. Kao što je već rečeno, usporedit ćemo samo jedan dio spisa koji se odnosi na prirodnu magiju, a citati će se navoditi iz prvog izdanja Enciklopedije iz 1559. godine.

U potpoglavlju *De mysteriis Persarum* Skaliću je nesumnjivo, kako uostalom i sam navodi, bio neosporni autoritet Pico della Mirandola. Zbog toga se ovi kanoni mogu shvatiti i kao svojevrсни komentari Picovih teza o magiji. Skalić gotovo svaku svoju tvrdnju potkrepljuje Picovim tezama o magiji.

Spoznaja kvalitete stvari, razumijevanje položaja zvijezda i moć otkrivanja skrivenih osobitosti bilo kojeg bića, misli Skalić, pojasnit će razlog zašto Pico brani magiju. Po Skaliću je ono djelovanje koje stvara predmet plemenitosti od onog koje ga samo teoretski razmatra (*Nobilior est operatio quae ipsum /obiectum/ practicat, quam quae contemplatur*. *De mysteriis Persarum* str. 107). Zbog toga je Pico rekao za magiju, kako napominje Skalić, da je ona najplemenitiji dio prirodne znanosti i da čovjek-mag može ujediniti svako svojstvo na nebu i na zemlji koje je razdvojeno. Nadalje, Skalić povezuje razumijevanje načina po kojem magija istražuje svojstva stvari i veže niži i viši svijet s tumačenjem Picove misli da čovjek-mag putem vještine radi isto ono što i priroda prirodnim putem i da čuda magije zapravo nastaju putem ujedinjenja onoga što je u prirodi razdvojeno. Djelovanje je magije vjenčavanje svijeta, a razumijevanje te Picove misli preduvjet je za uspinjanje preko anđela sve do arhetipa. Ključ razumijevanja magijskih djelovanja ima onaj, ističe Skalić, tko razumije u čemu se očituje ljudsko dostojanstvo. Napokon, tko zna put do samog čistog uma (*intellectum*), on poznaje i prirodu koja je horizont vremena i vječnosti.

Pokušat ću ovdje usporediti neke dijelove iz spomenuta dva Skalićeva spisa u kojima je vidljivo kako učenje, ostaje uglavnom nepromjenjivo u oba

spisa⁴², dok jezični oblik varira ovisno o tome za koga se pretpostavlja da će čitati dotični tekst. Tako je u tekstu *De mysteriis*⁴³, koji je vjerojatno namijenjen učenim teolozima i filozofima, formulacija definicija o magiji i njenim značajkama čista i preciznija, dok je u spisu *De magia*, koji je već po tome što se nalazi u zbirci članaka pod naslovom *Satyrae philosophicae* označen kao spis šarolikog sadržaja, formulacija definicija obogaćena i proširena radi boljeg razumijevanja i šireg čitateljstva.

Vanjska formula kanona⁴⁴ jest: tko razumije A, razumjet će i B. U ovim kanonima, u kojima se raspravlja o magiji pod B se najčešće razumijeva određena konkluzija kod Pica (iznimke su 7, 8, 9, 11 kanon), npr:

*Qui intelligit, quomodo dato quocumque obiecto practicabili, nobilior est operatio quae ipsum practicat, quam quae contemplatur: intelliget, cur Pica in suis conclusionibus magiam nobilissimam partem, et eam quidem practicam scientiae naturali ponat. (De mysteriis Persarum, str. 122)*⁴⁵

Početak trećeg kanona glasi:

*Qui intelligit, ex collatione inter Brahmanes, Gymnosophistos, Babylonios, Romanos, Thracas, Hyperboreos, Aegyptios et Persas, formalem proportionem: quorum cultores fuerunt, Hiarchas, Thespion, Budda, Numa Pompilius, Zamolxides, Abbaris, Hermes, Zoroastres Oromasi filius: intelliget quare Persarum regum filli imbuebantur Magia. quare apud ipsos nemo regno potitur, qui prius eam non didicerit. (De mysteriis Persarum, str. 122)*⁴⁶

Istu misao u *De magia naturali* Skalić iskazuje sličnim riječima:

⁴² Treba ipak napomenuti kako nakana ovog rada nije interpretirati Skalićevo učenje, za što bi bio prijeko potreban puno opsežniji prikaz od ovoga, nego pronaći neke karakteristike stila i jezika. S takvom ograničenom zadaćom, nisam se mogao upustiti u raspravljanje o doktrinarnim razlikama ili sličnostima u pojedinim Skalićevim spisima, koje bi sasvim sigurno mogle biti zanimljiv predmet istraživanja.

⁴³ Napominjem, kako ću za potrebe ovog rada, radi bolje preglednosti, citirati naslov potpoglavlja *De mysteriis Persarum*, kao da je zasebna rasprava, a ne samo potpoglavlje.

⁴⁴ Sam Skalić u »*Encyclopaediae Epistemon...*«, (str. 82) kad raspravlja o racionalnoj filozofiji, definira kanon kao sredstvo za pobijanje zadirkivanja protivnika koji iznosi silogistički zaključak.

⁴⁵ Tko razumije kako je plemenitije ono djelovanje kad je dan neki predmet na koji se može djelovati nego ono koje ga kontemplira (promišlja); shvatit će zašto Pico u svojim tezama postavlja magiju kao najplemenitiji dio prirodne znanosti, i to onaj praktični.

⁴⁶ Tko razumije iz usporedbe kod Bramana, Gimnosofista, Babilonaca, Rimljana, Tračana, Hiperborejaca, Egipćana i Perzijanaca, formalnu sličnost, čiji su štovatelji bili Hijarh, Tespion, Buda, Numa Pompilije, Zamolksid, Abarid, Hermes, Zoroaster Oromazov sin, shvatit će zašto su Perzijski sinovi kraljeva bili poučavani u magiji, jer se kod njih nitko ne može dokopati kraljevstva ako prije toga nije naučio magiju.

...quales, ut testantur plerique, fuere Hiarchas apud Brachmanas, Thespion apud Gymnosophystas, Budda apud Babylonios, Numa Pompilius apud Romanos, Zamolxides apud Thracas, Abbaris apud Hyperboreos. Hermes apud Aegyptios, Zoroastres Oromasi filius apud Persas: quando Indi, Aethiopes, Chaldei, Persae et similes Magia praecelluerint, ac (ut narrat Plato in Alcibiade) Persarum Regum filii, ea maxime imbuantur, quo ad mundanae Rei publicae imaginem, suam et ipsi rem publicam administrare, distribuereque condiscant. et Cicero in Divinationum libris, neminem apud Persas, regno potiri, qui prius Magiam non didicerit, referat.

(De magia, str. 134–135)⁴⁷

Iz ova dva odlomka moglo bi se zaključiti da je spis *De magia* namijenjen široj publici. U prvom odlomku iz rasprave *De mysteriis* izraz je puno sažetiji i isključuje retoričke dopune, kao što je npr. umetnuta rečenica u drugom odlomku iz *De magia: ut testantur plerique*. Osim toga, u *De Magia* Skalić opširnije pojašnjava zašto sinovi Perzijskih kraljeva moraju poznavati magiju, tj. točno navodi svrhu – da nauče upravljati državom.

Pogledajmo drugi primjer:

Četvrti kanon glasi:

Qui intellegit, quomodo Magia rerum omnium naturalium atque coelestium vires contemplatur, et eorundem sympathiam curiosa indagine scrutatur, reconditas ac latentes in natura potestates in apertum producit, inferiora superiorum dotibus copulat: intelliget illud Pici, cum dicit, Quod magus homo facit per artem, facit natura naturaliter faciendo hominem. et ubi ait: Mirabilia artis Magicae non fiunt, nisi per unionem et activationem eorum quae seminaliter et separate sunt in natura.

(De mysteriis Persarum, str. 122, 123)⁴⁸

⁴⁷ ...takvi kakvi bijahu, kako mnogi svjedoče, Hjarh kod Bramana, Tespion kod Gimnosofista, Buda kod Babilonaca, Numa Pompilije kod Rimljana, Zamolksid kod Tračana, Abarid kod Hiperborejaca, Hermes kod Egipćana, Zoroaster sin Oromaza kod Perzijanaca, jer se Indijci, Etiopljani, Kaldejci, Perzijanci i slični, odlikovahu u magiji; i u magiji su najviše poučavali (kako pripovijeda Platon u Alkibijadu) sinove perzijskih kraljeva, da sami nauče prema slici svjetske države upravljati i dijeliti svoju državu. A Ciceron u knjizi »*O proricanjima*«, iznosi da se nitko kod Perzijanaca tko nije prije izučio magiju ne može dokopati kraljevstva.

⁴⁸ Tko razumije kako magija razmatra svojstva svih prirodnih i nebeskih stvari, te pažljivim ispitivanjem istražuje njihovu simpatiju i iznosi na vidjelo skrivene i tajne moći u prirodi vežući niži svijet s ukrasima višeg, shvatit će onu Picovu misao, kad kaže: »Što čovjek-mag spravlja putem vještine, priroda stvara prirodno stvaranjem čovjeka.« I kad kaže: »Čudesna magijske vještine ne nastaju nikako drugačije osim preko ujedinjenja i poticanja onoga što postoji u vidu sjemena i odvojeno u prirodi«

Definiciju iz prvog dijela kanona gotovo identično Skalić upotrebljava i u raspravi *De magia*:

Quin de ea Magia quae rerum omnium naturalium, atque celestium vires contemplata, earundemque sympathia, curiosa indagine (ut ille recitat) scrutata, reconditas ac latentes in natura potestates, ita in aperum producit, inferiora superiorum dotibus, tanquam quasdam illecebras, sic copulat, per eorum mutuam applicationem ad invicem, ut exinde stupenda saepe congruant miracula, non tam arte, quam natura, cui se ars ista ministram exhibet haec operanti.

(*De magia*, str. 135–136)⁴⁹

Definiciju, prema kojoj je magija znanost koja istražuje tajne sile svih prirodnih stvari i povezuje niži svijet s ukrasima višeg u *De mysteriis Persarum* Skalić povezuje s tezom da sva čuda proizvedena magijom nastaju putem ujedinjavanja i aktivacije odvojenih stvari u prirodi, a u spisu *De magia* s tezom da se magija pojavljuje kao službenica prirodi, putem koje nastaju čuda. Zanimljive su ovdje i dvije varijacije opisa međusobnog djelovanja /odvojenih/ stvari iz kojeg nastaju čuda a) *per unionem et activationem eorum quae seminaliter et separate sunt in natura*⁵⁰ i b) *per eorum mutuam applicationem ad invicem*.⁵¹ I ovdje možemo uočiti u drugom odlomku retorički dodatak *tanquam quasdam illecebras*⁵² kojeg u prvom odlomku nema iako je definicija posve identična.

U spisu *De magia* Skalić poslije točno i navodi Picove riječi koje je iznio u četvrtom kanonu, *Mirabilia enim artis ... natura*, ali tu rečenicu povezuje s dokazivanjem kako *Magia naturalis* nema posla s *Cacodaimoni*, već da kod nje nastaje sve po prirodi, kako je već rečeno. No, postavku *Mirabilia enim... natura* Skalić u *De magia* zaključuje s već ranije spomenutom Picovom definicijom:

magiam operari non est aliud quam maritare mundum koja se pojavljuje opet u petom kanonu *De mysteriis Persarum*, gdje Skalić kaže da nju shvatiti može tek onaj:

⁴⁹ Dapače, o onoj magiji /je riječ/ koja promislivši sile svih prirodnih i nebeskih stvari i istraživši njihovu simpatiju, (kako onaj poučava) pažljivim ispitivanjem, izvlači na vidjelo tajne i skrivene moći u prirodi i veže niži svijet, kao neke mamce, s ukrasima višeg putem njihovog međusobnog prožimanja naizmjenice, pa se stoga često čuda koja zapanjuju događaju ne toliko po vještini, nego po prirodi, kojoj se djelatnoj ta vještina pokazuje kao pomoćnica.

⁵⁰ Putem ujedinjenja i aktivacije onog što postoji u vidu sjemena i odvojeno je u prirodi.

⁵¹ Naizmjenice putem međusobnog prožimanja.

⁵² Kao neke mamce.

Qui intellegit, quomodo, qui iam cohibitis elementis, victa natura, superatis coelis, progressus angelos ad ipsum archetypum usque transcendit, eius tunc cooperator affectus potest omnia... (De mysteriis Persarum, str. 123)⁵³

Moć riječi, napose Božje riječi, opisuje se različito u ova dva spisa:

U sedmom kanonu *De mysteriis* Skalić kaže:

Qui scit, quomodo omnium rerum esse atque operari a summo Deo omnium creatore dependet: sciet, unde quaelibet vox virtutem habeat in Magia, et efficaciam: quomodo illud, in quo primo magica exercetur natura, vox sit Dei; et quomodo quaelibet virtus in Magia, voce Dei formatur. Et qui dicta intelligit: intelleget, quare non significativae et cur sola Hebrea nomina, vel inde proxime derivata, in magico opere virtutem habeant. (De mysteriis Persarum, str. 123, 124)⁵⁴

U *De magia* Skalić napominje kako značaj riječi proučava *philosophia rationalis*.

nomina de quibus proprie haec Philosophiae pars tractat, quibus maxima vis et actio naturae inest. Hinc est ut prima nominum impositio divinitus sit orta, et significatio naturalis eis concessa. Hinc Origines Hebraica quaedam nomina, sicut Osiann, Sabbath, Halleluia et similia, minime mutanda censuerit: quod alia in lingua, nequaquam suam naturalem significationem retinuissent. Neque de nominibus ut significativa sunt ad placitum haec dicta esse volo, sed potius, ut sunt in se quaedam res naturales, et significatio naturalis. (De magia, str. 144)⁵⁵

I ovdje je također vidljivo kako u drugom odlomku iz *De magia* Skalić retorički proširuje objašnjenje, ovdje konkretno pojam *Hebrea nomina*, s nabranjem određenih primjera Hosana, Sabat i Aleluja (Osiann, Sabbath, Halleluia). Dakle, rasprava *De magia* očito podrazumijeva nešto slabije obrazovanog čitatelja.

⁵³ Tko razumije kako onaj koji je prošao anđele i već se popeo sve do samog arhetipa i tad postao njegovim suradnikom ima moć nad svime, ukrotivši elemente, pobjedivši prirodu i nadvišivši nebesa ...

⁵⁴ Tko zna kako bitak i djelovanje svih stvari ovise o najvišem Bogu, stvoritelju svega, znat će odakle svaka riječ ima kod magije moć i djelotvornost, kako je ono u čem se prvo uvježbava magijska priroda Božja riječ i kako se bilo koja moć kod magije oblikuje božanskim glasom. I tko razumije rečeno, shvatit će zašto imena nisu označiteljska i zašto samo hebrejska imena ili iz njih najbliže izvedena imaju moć u magijskom djelovanju.

⁵⁵ ... imena o kojima prikladno raspravlja ovaj dio filozofije, u kojima se nalazi najveća prirodna sila i djelovanje. Odavde slijedi da je prvo postavljanje imena nastalo od boga te je njima dopušteno prirodno označavanje. Odavde je Origen smatrao da se neke hebrejske riječi, kao Hosana, Sabat, Aleluja i slično, nikako ne smiju prevoditi jer u drugom jeziku nisu zadržale svoje prirodno značenje. I ne prihvaćam da to bude rečeno o imenima kao da su proizvoljno označiteljska, nego prije kao da su u sebi neke prirodne stvari i prirodno značenje.

Satiričnost u tekstu *De magia naturali*

Treba također razmotriti zbog čega se Skalićeva knjiga zove baš *Satirae Philosophicae*? I kakve veze ima jedna rasprava *De magia naturali* sa satikom? Riječ *satura* u svom prvotnom značenju označava nešto što je pomiješano, šareno. Kasnije, dobiva značenje određene književne vrste, koja je nastala u Rimu, kako i sam retoričar Kvintilijan potvrđuje »*Satura tota nostra est*«. Nadalje, Kvintilijan određuje *saturu* kao pjesmu šarenog i raznovrsnog sadržaja koju je izmislio Lucilije.⁵⁶ Iz toga bismo mogli zaključiti da se Skalićeva knjiga *Saturae philosophicae* zove tako zbog raznolikosti tema u raspravama koje ona sadrži. S druge strane naslov *saturae philosophicae* mogao bi se odnositi i na satirični ton koji sadrži npr. ova naša rasprava *De magia naturali*.

Gilbert Highet⁵⁷ definira satiru kao stihove ili prozu pomiješanu sa stihovima, sastavljenima radi dva cilja: da zabave i da poboljšaju društvo, i to ruganjem i ismijavanjem ljudskih gluposti, mana i opačina. Karakteristike su satire spontanost, aktualnost, ironija, grub humor, kolokvijalni jezik, često nametanje autorove osobnosti i varijacije u tonu i stilu.

Jezik Skalićeve rasprave *De magia naturali* sadrži i satirične elemente. Prije svega, satiričnost se vidi i vanjskim oblikom, s obzirom da je ova rasprava napisana mješavinom proze i stihova, dakle oblikom menipske satire⁵⁸. Doduše Skalićeva rasprava *De magia* ne obiluje ironijom ili vicom, ali prisutni su elementi: aktualnost, varijacije u tonu i stilu, pa i ruganje.

Aktualnost Skalićeve rasprave možemo vidjeti već u uvodu. Neki *scioli* okomili su se na prirodnu magiju i žele je odstraniti.

Magiam quam ... quidam scioli spernunt et prorsus exterminandam ducunt (*De magia*, str. 133)⁵⁹

Nadalje, kad se Skalić žali što nema onih koji će poput Augustina promišljati o svojim pogreškama, ističe kako takvih nema upravo u ovo njegovo vrijeme:

Ubi proh Deum, Augustini hodie retractiones? (*De magia*, str. 145)⁶⁰

⁵⁶ *Nam et eruditio in eo mira et libertas atque inde acerbitas. et abunde salis.* (Naime, u njoj se nalazi čudesna učenost i sloboda te odatle oštrina i obilje šale) Quintilianus, *Inst. or.* 10,1,93.

⁵⁷ Natuknica *satura* u *The Oxford Classical dictionary*, Oxford 1970.

⁵⁸ Menipska satira posebna je vrsta satire za koju je karakteristično miješanje proze i stiha. Nazvana je po grčkom pjesniku Menipu iz Gadare (3. st. pr. Kr.), koji ju je prvi utemeljio.

⁵⁹ Magiju... koju neki tobožnji znanstvenici preziru i upravo smatraju da ju treba prognati.

⁶⁰ Ah Bože, gdje su danas Augustinovi opozivi (kajanja)?

Nakon izlaganja što to jest magija i tko se njome bavio Skalić ističe kako su se Rogerus Bacon i Albert⁶¹ bavili samo čistom i prirodnom magijom te se zatim oštro ruga kemičarima (*Chimistae*). Za njih kaže kako su *miseri, vetuli, annosi, pannosi, esurientes, semper sulphur olentes, solius nasi affluentia divites, adeo miseri, ut pro tribus assibus etiam animam venalem habeant.* (*De magia*, str. 136, 137)⁶²

Uočljiva je ovdje igra riječi *annosi – pannosi*, kao i rima *esurientes – olentes*. Ovakve igre riječi pojavljuju se još nekoliko puta, npr. *ex Alcumistis Cachimici, ex Medicis mendici, ex saponistis cauponistae.* (*De magia*, str. 137)⁶³

Posljednji, prilično velik odlomak u raspravi *De magia* Skalić posvećuje kritiziranju gramatičara, koji neprestano optužuju pisce zbog gramatičkih pogrešaka.

Ta kritika polako prerasta u *invektivu* protiv svih znanstvenika i učenjaka koji se prikazuju znalcima i svecima, a zapravo su, kako smatra Skalić, pokvarenjaci i neznalice. S obzirom na to u tekstu se značenje riječi gramatičar, koja označava stručnjaka za jezik, proširuje i za oznaku učenjaka, literata, filozofa pa čak i proroka.

Da bi se jače istakle negativne karakteristike protivnika, Skalić često upotrebljava komparativne rečenice npr:

Imo et neci malunt tradere, quam parcere (*De magia*, str. 145)⁶⁴

Malunt vita claudicare, quam carmine (*De magia*, str. 146)⁶⁵

ut malint videri pii et prudentes quam esse (*De magia*, str. 145)⁶⁶

Sordidam orationem magis timent quam sordes suas, suaque peccata et vitae deformitatem (*De magia*, str. 146)⁶⁷

Nil tam cupiunt, quam sua ignorantia totum replere mundum, suam infamiam, fama, in quam omnibus exponere, ut sint ludibrium populi, fabulaque vulgi (*De magia*, str. 145)⁶⁸

⁶¹ Vjerojatno Skalić misli na Alberta Velikog, iako kaže samo Albertus.

⁶² Bijedni, starašni, vremešni, u krpama, izgladnjeli, stalno nagutani sumporom, bogati jedino otjecanjem iz nosa, tako bijedni da im se duša može kupiti za tri asa.

⁶³ Iz alkemičara zli kemičari, iz liječnika lažljivci, iz izrađivača sapuna gostioničari.

⁶⁴ Dakako i radije osuđuju na smrt nego čuvaju /od smrti/.

⁶⁵ Radije šepaju u životu nego u stihu.

⁶⁶ Više vole pobožno i razborito izgledati nego biti.

⁶⁷ Strah ih je više od nečistog govora nego od vlastitih nečistoća, grijeha i opačine.

⁶⁸ Ništa ne žele tako kao ispuniti čitav svijet svojim neznanjem i svoju bestidnost slavom te u njoj svima pokazati da su ruglo naroda i tračevi svjetine.

Da bi postigao efekt iznenađenja kod čitatelja, Skalić upotrebljava dvočlane rečenične konstrukcije u kojima drugi član obavezno opovrgava nazgled pozitivnu tvrdnju prvog člana.

Sua dumtaxat laudant, suaque istis pulchra sunt: aliena sordent.
(*De magia*, str. 145)⁶⁹

Praedivinantur aliis ventura: sibi ipsis quotidie imminetia non attendant (*De magia*, str. 146)⁷⁰

Rerum causas et principia magna iactantia investigant, ipsum autem Deum omnium creatorem negligunt et ignorant. (*De magia*, str. 146)⁷¹

Terrarum noticiam sibi vendicant, neque meliorem hominem, neque facientes saniozem. (*De magia*, str. 146)⁷²

Omnia numerant et metiuntur, animae autem et vitae numeros mensuras negligunt. (*De magia*, str. 146)⁷³

Dei mandata sacraque dogmata nobis clamando predicant, vivendo autem longe destituunt. (*De magia*, str. 147)⁷⁴

U Skalićevoj raspravi *De magia* mogli bismo prepoznati tri stilske varijante: a) neutralni znanstveni stil, kojim piše definicije, znanstvene tvrdnje ili citira autoritete b) ruganje pseudoznanstvenicima c) mračna invektiva protiv suparnika.

Dakle, po gore navedenim karakteristikama mogli bismo zaključiti kako Skalićeva rasprava *De magia*, potpuno zasluženno opravdava svoje mjesto među raspravama pod nazivom *Satirae philosophicae*.

Stihovi

U raspravi *De magia* Skalić je četiri puta umetnuo stihove u tekst. Sveukupno ima 22 stiha. Prva i najveća pjesma koja se pojavljuje sastoji se od 13 stihova u heksametrima. Skalić ju navodi u odlomku gdje raspravlja o filozofskom kamenu. Pjesma govori o nekom mladiću iz Arkadije kojeg ništa ne

⁶⁹ Samo svoje hvale i drže za lijepo, a tuđe preziru.

⁷⁰ Proriču drugima budućnost, a ne vide ono što im svakodnevno prijeti.

⁷¹ S velikim hvastanjem istražuju uzroke stvari, a zanemaruju i zapostavljaju samog Boga, stvoritelja svega.

⁷² Prisvajaju si poznavanje svijeta, a ne stvaraju ni boljeg ni razumnijeg čovjeka.

⁷³ Sve broje i mjere, a zanemaruju mjere i brojeve duše i života.

⁷⁴ Vikom nam propovijedaju Božje zapovijedi i sveta učenja, a životom su od njih veoma udaljeni.

može uništiti jer se može, kao ptica Feniks, preoblikovati u što želi, savladavajući sve zakone prirode. Skalić ne navodi točno ime autora ove pjesme, nego samo kaže:

Hoc artificium quidam doctissimum vir, carminibus his complexus est.
(*De magia*, str. 139)⁷⁵

Drugu pjesmu Skalić umeće u funkciji naslova, ili mota odjeljka teksta u kojem navodi zadaće poznavaoa magije. Jedna je od tih zadaća i promatranje zvijezda. Pjesma je nepotpuna, što se vidi već iz obilježenog izostavljanja dva spondeja, dok je drugi stih cjeloviti heksametar. Točno ovako navodi Skalić ovaj mali odlomak:

----- *Ultima solis*
Sydera, squamosis radiantia fratribus, istud
Forsitan expedient.
(*De magia*, str. 140)⁷⁶

Druga zadaća poznavatelja magije jest promatranje broja, mjere i težine. »*Numerus, mensura et pondus, quibus omnia constant diligenter sunt observanda*«⁷⁷ (*De magia*, str. 141)⁷⁸

Ovom odjeljku teksta, u kojem se ističe važnost brojeva koju i kršćanski autori naglašavaju, prethodi pjesma u pet heksametra. Kao ni prethodnoj, tako ni ovoj pjesmi Skalić nije naveo autora. Pjesma govori o tome kako je samo malobrojnim dopušteno baviti se nebeskim stvarima, jer oni ne mare za ovozemaljske užitke.

Pretražujući po CD-ROM-u »Poesis«⁷⁹ nisam uspio utvrditi nikakvu vezu s antičkim autorima. Po tome zaključujem da su ova tri citata ili djelo nekih Skalićevih suvremenika ili čak samog Skalića. No, precizniji odgovor na pitanje kako se Pavao Skalić služi stihovima u svojim djelima ostavit ću kao predmet neke buduće rasprave, jer to premašuje zadaću ovog rada.

Još bih spomenuo samo četvrti stihovani umetak, kojemu Skalić točno navodi autora. Riječ je o dijelu stiha iz Auzonijevog 4. epigrama. Skalić taj dio stiha koristi kako bi ilustrirao tvrdnju da medicina ne može biti bez prirodne magije, jer u protivnom bolesne ljude ne liječe liječnici, nego sudbina (*fatum*).

⁷⁵ Neki vrlo učen čovjek ovako je obuhvatio u stihovima ovo umještvo.

⁷⁶ Posljednje sunčeve zvijezde možda će izvesti to svijetleći ljuskavoj braći.

⁷⁷ Pažljivo treba razmotriti broj, mjeru i težinu od kojih se sve sastoji.

⁷⁸ Sličnu formulaciju nalazimo i u *Sapientia*, 11,21,4: *sed omnia mensura et numero et pondere dispoisti.*

⁷⁹ CD-ROM, *Poesis*, by P. Mastandrea, L. Tessarolo, 1995.

Citati

Za ovu relativno kratku raspravu značajna je brojnost autora koje Skalić navodi kako bi potvrdio vjerodostojnost svojih razmatranja. Jednako se spominju grčki, rimski, kršćanski, pa i Skaliću suvremeni autori.

Cicerona i Platona Skalić poziva kao autoritete da bi objasnio važnost znanja magije kod Perzijanaca. Cicerona Skalić parafrazira iz *De Divinatione* 1,41,⁸⁰ a Platona, kako i sam napominje, iz Platonova dijaloga Alkibijad.⁸¹ Riječ *magi* je, napominje Skalić, perzijska – za tu tvrdnju navodi kao kompetentne autoritete čak tri autora: Pica, Porfirija⁸² i Apuleja.

Vажnost brojeva i njihovu moć, po Skaliću, potvrđuje i Jeronim, kad u djelu *contra Iovinianum* kaže da je broj dvadeset zlokoban, jer je Jakov robovao dvadeset godina, a Josip je prodan u dvadesetoj godini života. O značaju brojeva još pišu, kako Skalić redom navodi, Bazilije, Grgur Nazijski, Ambrozije, Origen, Augustin i Raban kojemu Skalić atribuirao naziv *insignis Doctor Ecclesiae*.

U medicinskoj znanosti, napominje Skalić, tako je važna uloga prirodne magije da se bez nje ne može izliječiti bolesnik osim po sudbini (*nisi fato*). Tu tvrdnju Skalić ilustrira Auzonijevim stihom *Evasere fati ope, non Medici*.⁸³

Tko su bili magi? Da bi se jasno razlučila demonska i zabranjena magija od prirodne magije, Skalić je dao pregled najpoznatijih mudraca koji se mogu nazvati magi: Apolonije iz Tijane, kojeg čak i Jeronim spominje u pismu Paulinu, kako ističe Skalić, pa Kaldejski filozofi, Hjarh kod Bramana, Tespion kod Gimnosofista, Buda kod Babilonaca, Numa Pompilije kod Rimljana, Zamolksid kod Tračana, Abarid kod Hiperborejaca, Zoroaster kod Perzijanaca. Niz imena sličan ovome navodi Diogen Laertije na početku djela *De vita Philosophorum* (1, 1–11). Isto tako, i G. della Porta u svojoj raspravi *Magia naturalis*.

Iz ovih nekoliko usporedbi i analiza Skalićeva jezika moglo bi se zaključiti kako su stil i osobitost jezika bili prilično uvjetovani namjenom spisa. Tako spis *De magia* obiluje retoričkim ukrasima i brojnošću citiranih ili samo spomenutih autoriteta, jer očito cilja na nešto šire čitateljstvo (koliko to šire, u kontekstu latinskog jezika kao medija u renesansi, i može biti); dok ras-

⁸⁰ *nec quicquam rex Persarum potest esse qui non ante magorum disciplinam scientiamque peceperit.*

⁸¹ ὄν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὀρμούζου ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά, Platon, Alc. 122,1.

⁸² παρά γε μὴν τοῖς Πέρσαις οἱ περὶ τὸ θεῖον σοφοὶ καὶ τοῦτου θεράποντες μάγοι μὲν προσαγορεύονται: Porfirije, De abstinentia, 4,16,2.

⁸³ Auzonije, epigramm. 4.

prava *De mysteriis Persarum* nastoji biti strogi, jezičnim obličjem jednostavni tekst, očito namijenjen znalcima i dobro načitanom recipijentu.

LITERATURA:

Allgemeine Deutsche Biographie 43 Bn Leipzig, 1898.

BANIĆ-PAJNIĆ, E., *Pavao Skalić i tradicija »aeternae sapientiae«*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, br. 17–18 (1983), str. 111–122.

BANIĆ-PAJNIĆ, E., *Magnum miraculum – homo*, Zagreb 1995.

BANIĆ-PAJNIĆ, E., *Prilog istraživanju renesansnog mišljenja – »Magia naturalis« kao »Sapientia« i »Scientia naturalis«*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine« br. 15–16 (1982), str. 161–168.

BANIĆ-PAJNIĆ, E., *Smisao i značenje Hermesove objave*, Zagreb 1989.

CD-ROM, *Poesis*, by P. Mastandrea, L. Tessarolo, 1995.

della PORTA, G. B., *Magiae Naturalis sive De miraculis rerum naturalium libri IIII*, Napulj, 1558, preuzeto 17. 01. 2000. s web stranice <http://tsnet.com/pages/omard1/jport.html>.

GIRARDI-KARŠULIN, M., *Pavao Skalić. Filozofija između sinkretizma i paradoksa*, »Prilozi za istraživanje hrv. filozofske baštine«, br. 39–40 (1994).

GIRARDI-KARŠULIN, M., *Pavao Skalić. Čovjek na razmeđu znanosti*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, br. 37–38 (1993), str. 31–51.

GIRARDI-KARŠULIN, M., *Skalićeva kontemplativna dijalektika*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, br. 47–48 (1998), str. 59–77.

HIGHET G., natuknica »satura« u: »The Oxford Classical dictionary«, Oxford 1970

JEMBRIH, A., *Tragom Pavla Skalića*, »Gordogan«, br. 29–30 (1990)

KRABELL, G., *Paul Skalich. Ein Lebensbild aus dem 16. Jahrhundert*, Münster 1915

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, I., *Pavao Skalić*, Zagreb 1875

PICO DELLA MIRANDOLA, *Opera omnia*, con premissa di Eugenio Garin, TI, Torino, 1971 = Reprint izdanja Basileae, 1572, *Conclusiones*, str. 104.

SKALIĆ, P., *Encyclopaediae, seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum Epistemon*. Basileae ex officina Joannis Oporini anno 1559 mense Februario.

SKALIĆ, P., *Satirae philosophicae sive miscelaneorum Tomus Primus. Accessit Genealogia praecipuorum Europae regum et Principum etc. a Gothis deducta per utrumque sexum authore Heilricho Zeellio Agrippinate*. Regiomonti Borussorum in officina Joannis Daubmanni Illustris. Borussiae Principis Typographi. Anno 1563.

STRECKER, K., *Einführung in das Mittelatein*, Berlin 1929.

THORNDIKE, L., *History of magic and experimental science*, New York 1934.

O SADRŽAJU I JEZIČNO-STILSKIM OSOBITOSTIMA U SKALIĆEVOJ RASPRAVI »DE MAGIA NATURALI«

Sažetak

Definiranje toliko osjetljivog područja kao što je područje prirodne magije zanimalo je i našeg učenjaka Pavla Skalića. On se sa svoje dvije rasprave *De magia naturali* i *De mysteriis Persarum* priključio nizu renesansnih autora koji su se bavili pitanjima o magiji. Što se tiče sadržaja, Skalić se drži nekih glavnih pitanja u vezi s prirodnom magijom koje možemo primijetiti i kod drugih renesansnih pisaca koji su pisali o toj temi. Ipak, za razliku od većine njih, čiji je stil bez ukrasnih elemenata bio namijenjen za suhu znanstvenu raspravu, može se primijetiti kako Skalić u raspravi *De magia naturali* prilazi predmetu stilom koji je satirički intoniran i koji na pojedinim mjestima uključuje čak i stihovane citate. Analizirajući Skalićev jezik i stil u njegovoj raspravi *De magia naturali* pokušao sam odgovoriti na pitanje koliko je Skalić sklon različitim stilskim zahvatima s obzirom na funkciju predmeta o kojem piše. Rasprava *De magia naturali* očito je bila namijenjena nešto slabije obrazovanom čitatelju. U tu svrhu Skalić je posegnuo za satiričkim elementima i u formi i u sadržaju. Što se tiče jezičnih osobitosti, Skalić se uglavnom povodi za antičkim autorima, iako su vidljivi tragovi i osobitosti srednjovjekovnog latinizata.

ON THE FORM AND LINGUISTIC-STYLISTIC PECULIARITIES IN SKALIĆ'S TREATISE »DE MAGIA NATURALI«

Summary

Our scientist Pavao Skalić was interested in defining the sensitive field of natural magic. With his two treatises, *De magia naturali* and *De mysteriis Persarum*, he joined a number of Renaissance authors who considered the issues related to magic. Analysing Skalić's language and style in *De magia naturali* I tried to answer the question as to Skalić's inclination to apply stylistic manipulations in view of the function of the subjects he wrote about. The treatise *De magia naturali* was obviously intended for less than well-educated reader. With that in mind, Skalić used satirical elements in both form and content. As for linguistic peculiarities, Skalić mainly followed the example of Classical authors, although there are some visible traces and peculiarities of Medieval Latin as well. The question of whether Skalić had used style variations as an eclectic or they had been a common and widespread custom of the period remains to be answered. Comprehension of Skalić's significance and role in Croatian Humanistic literature should definitely start from a detailed study of his texts. A study of Skalić's ample correspondence would also be required. On the other hand, it would be very interesting to study Skalić as both a Protestant author and a Catholic one. This research could provide a clearer image of the true value of this controversial humanist's work.